

Umumî haritacılık :

Mezopotamyada doğup Egeye ve oradan Mısıra ve Yunanistana geçen Türk riyazî bilgilerinin cihan hartacılığndaki tesiratına bir bakış

Yazan: General
Abdurrahman Aygün

Milâdın 7000 sene evvelinde; Türklerin Orta Asyadan aşağı Mezopotamyaya inişlerinde, ırmak boyları bataklık halinde idi. Medenî Türk kitleleri bunları temizledikten ve müreffeh bir hayata muktazi şeraiti ümraniyeyi temin eyledikten sonra, ulûm ve fûnunun tevsî ve tevsikine hizmet etmeğe başladılar.

Asuriye ve Geldaniyeye gelen Türkler, evvelce geçtikleri, görüp belledikleri ülkeler, nehirler, göller, dağlar, çöl vesaire, hem kendi ve hemde yerli ehalide ilk meşgalei coğrafyayı teşkil etmişti. Fakat müruru zamanla unutulmağa yüz tutan bu malûmatın her hangi bir taş üzerinde hâkki suretile ilelebed tesbiti düşünüldüki; bu andan itibaren coğrafyacılık, hartacılığa intikal etmiş bulundu. Mecmuamızın birinci sayısında görülen, milâddan (4000) sene evvel mermer üzerine hâk suretile meydana getirilmiş Babil hartası ile Babil kadastroına biz yalnız Türklerin değil, belki bütün beşeriyetin ilk hartaları nazarile bakabiliriz.

Alman ülemasından (Weule) nin: “kâinat ve beşeriyette Arz sathının keşfi - Die Erforschung der Erdoberfläche in

weltall und Menschheit,, namındaki kitabının üçüncü cildinde (hattı mıhı ile yazılıp asırlarca sonra yapılan bir Arab hartasından hiç de farklı olmayan bir Babil dünya hartası mevcuttur.) diye zikrelediği ve bir resmini koyduğu harta, bizim anifen söylediğimiz ilk eserlerden birincisidir.

Mezopotamya hartacılığında hendese ve usuli mesaha:

Alman (Abendrot Alfred) in, 1923 de Berlinde tabedilen (Praxis des Vermessungsingenieurs,, nam eserinde şu satırlara tesadüf olunur:

“Bir çok eserler bize gösteriyorki; ta eski zamanlarda hendese, insanlar nazarında en ince bir ilim telakki edilmişti. İnşaatta, taş oyuklarında, ve insanların cemiyetler teşkil sev-
dasile bu oyukları birleştirmelerinde, hendesenin çok mühim roller oynadığı görülür. Hendese; o zamanlarda bile müsbet bir ilim idi. Ve ameliyatına en yüksek bir san’at nazarile bakılırdı. Binaenaleyh o zamanki mezopotamya insanların pek müterakki olduğuna şüphe edilmemek lâzımgelir. Mamafih hendese bir çok şerefler kazanmış olmakla beraber (Populaire) olamamıştı. Ve ilimler arasında adeta yardımcı bir mahiyete düşmüştü. Bilfiil usuli mesahaya hadim olan (Géodésie) ye halk daha ziyade alâka gösteriyordu. Anlıyoruzki Sümerlerle beraber eski Asur ve Babilliler tarafından, arazinin ve bu meyanda mühim şehirlerin büyük mikyasda hartalarının yapılabilmesi ancak bu sayede mümkün olmuştur. Bu hartalar-
daki teknik hususatın biraz zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yeni keşfiyatın, bizim bu tedkikatımıza başka ve yeni bir veçhe verebilmesinin muhtemel bulunduğu itiraf eyleriz.,”

Alman (Eiffler) in 1898 de Strazburg da basılan: (Asur ve Babillilerde hartacılık - (Das Vermessung Wesen in Asyrien und Babylonien) ve (Eisenlohr) in 1896 da Lâyipzing de tab edilen: (Bir eski Babil sahra pilânı - (Ein Altbabylonischer Feldesplan) adlı eserlerinde Babillilerde arazi ölçmek san'atının pek ilerde olduğu) kemali ehemmiyetle kaydedilmiştir. Bu iki büyük muharrire göre, hem hendeseyi ve hem de o vaktin Jeodezisini tatbik kudretini gösterebilen bu büyük millet, ensâli âtiyeye bir çok mühim âsardan başka, bazı pilân ve hartaları yadigâr bırakmışlardır. "Elle,, namile 24 par-maktan ibaret bir ölçü dahi bunların icadıdır. Kadem ölçüleride, o vaktin mesaha aletlerinden biri idi.

Babilliler, arazi mesahasında gayri muntazam tarlaları, müselles kaimüzzaviye, mustatil ve icabına göre şibimünhariflere ayırarak lâakal iki defa ölçerler ve vasatilerini alırlardı. Bu şayanı dikkat bir mes'eledir.

Bir dairenin (360) dereceye taksimi, günlerin (24) saate, ve bir saatin (60) dakikaya ve dakikanın da (60) saniyeye tefriki gibi bu gün bile kullandığımız mesahalar, hep Babil ülemasının ortaya koydukları usullerdir. Asuriye mütehasısı Berlinli (Lehmann), bunları 1889 ve 1896 tarihli Berlin cemi-yeti ilmiye toplantılarında isbat eylemiştir.

Vakia; Eski Babililerin ve Asurilerin Jeodezi usulile büyük arazi mesahaları yapup yapmadıkları henüz malûm değilsede, amelî riyaziyenin ve amelî hendesenin doğduğu yerin Mezopotamya olduğunu ve medeniyet terazisininde oralarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Hatta milâddan (3000) sene evvel hükümdar Sargon ve oğlu Naram-Sin zamanlarında memleket pek büyüdüğünden, imparatorluğun mükemmelen bilinmesine

ve hartasının çizilmesine lüzum görülmüştü. Bu işler mükem-melen başarılmıştı. Bahrisefide kadar dayanan hududtan ge-milerle Kıbrısa ve hatta daha uzaklara seferler yapılarak hartalarda işaretlerle gösterildi. Arabistana, Yemene kadar da gidildi. Fakat, Milâttan dokuz asır evvel Babil prensi (Nabu-chodonsor) zamanında Bahrisefit hakimiyeti gaip olmağa başlayınca, Ermenistan taraflarına atfı enzar başladı. Siyasi olan bu teveccüh ve harekâttan oldukça muntazam hartalar vücuda gelmişti. Bu hartalardan mühim bir kısmı ahiren Almanlar tarafından bulundu. Yine aynı toprakların evlâdı olan Geldanilerin, ilmi hey'ete yaptıkları lâyuad hizmetler ise cümleye malûm bulunduğundan burada onlardan zikret-miyeceğiz. Yalnız şunu haber verelimki bunlar hatta (Zuhâl) in halkasından bile haberdar idiler. Filvaki seyyareyi temsil eden (Nisroch) mabudunun bir halka ile gösterilmiş bulun-ması, bu bapta şüpbe bırakmamıştır. (Saros) namile yad olunup 18 sene 11,3 günden ibaret devrei felekinin keşfide bunlara aittir. Amerikalı Profösör Draper; "Nizai ilim ve din,, adlı kitabında, Babil civarında (Demir) denilen nam mahalde bulunup milâttan lâakal 1500 sene evvele ait olduğu zan edilen çok eski bir adese ile, Mezopotamyalıların, Felemenkl (Metius) e de tekaddüm ettiklerini bir hakikat olarak kemali bitarafi ile yazar: Şu hâlde bu kadar yüksek bilgili bir millet karşısında bizim hürmetkârane eğilmemiz lâzım gelmezmi? ve Zuhâl halkasının bilinmesinden, ve adeselerin mevcudiyetin-den, Babil Türklerinin yaklaştıracı ve büyültücü âletlere bile malik bulundukları söylenemezmi?

Tapka namı altınba ve alelekser silindirik bir taşâ hâk suretile hükmetin emirlerini ve kanunlarını basmak gibi tab usulünü bulanlarda Mezopotamyalılardır. Meşhur Götenberg

hurufu munfasılayı düşünmek suretile buna yalnız bir yenilik ilâve etmiştir. Anlayoruzki tab kelimesinin aslıda (Tapka) dır. Çünkü Arabistana geçen Türklerden Tapkayı gören yerli ehali bunun ne olduğunu sorduklarında cevaben tapkayı duymuşlar ve fakat (k) harfini (A) teleffuz edekeldiklerinden bu faideli san'ata (Tab'a) demişlerdirki - Tabaat, Matbaa - tabı ve matbu gibi Arabca zan olunan muhtelif mefhumlar menşeinin de hep tapkadan getirilmiş olduğuna şüphe kalmaz.

Ege havzasında Türkler:

Garba giden Türklerden bir kısmı, yerleşmek için elverişli zeminlerden birini de Ege havzasında buldular. Soruyoruz ki Tarihin bu gün milâddan 4000 yıl kadar geriye götürebildiği Akdeniz medeniyeti, Truva, Girit, Lidya ve İyona adları verilen saha ve safhalarile birlikte beşerî istidat ve kabiliyetinin incileriyle süslü bir tacı olmuştu. İnce bir haşmetle mümtaz bu Akdeniz medeniyetini kimler yarattı?

Konosos sarayının, yirminci asrın en incelmış zevklerini yalnız tatmin değil, hayran edici güzellikteki san'at eserlerini ebediyete yadigâr eden kavim kimdir?

Cevaben diyoruzki; Kadim zamanlarda (kablelmilâd 1200-1300) Akdeniz adalarını kapladıkları teeyyüd eden Brachycéphale yani: Basık başlı kavimler; Dünyanın bu kabil insanlar kaynağı olan Orta Asyanın Ana Türk yurdundan ayrılmağa mecbur kalmış Türklerdir.

Giritte, Truvada bulunan en eski eserlerle Hazer şarkındaki Türk illerinde bulunan eserler arasında tesbit edilen benzerlik, Akdeniz medeniyetinin olduğu kadar onu yaratan insanların menşeinde göstermeğe yarar delillerdir.

Binaenaleyh Anadolunun garp kıyılarında ve Yunan yarım adasında yükselmiş medeniyetleri, Anadolunun içindeki, Mezopotamyadaki ve orta Asyadaki kadim medeniyetlerden ayrı mütalea etmek kabil değildir. İnsanlar; yakın zamanlara kadar, bütün Akdeniz havzasına şamil müstakil bir Yunan medeniyeti tasavvur ve kabul edecek mertebede az bilgili idiler.

Bu medeniyeti Greklere inhisar ettirmek ve onu ancak Mısır medeniyeti ile temasda görmek, tarih bilgisinin kat'iyet çenberile çevrilmiş bir hakikat, bir mütearifesi sayılırdı.

Medeniyetlerin doğuş ve yayılış hadiselerinin, daha geniş görüşlerle mütaleasına girişildiği yıllardanberi artık o iptidaî telakki ortadan kalkarak onun yerine; Yunan medeniyetinin, kendisinden evvelki (Eti) medeniyetinde aranması lâzımgüleceği hakikati geçti.

Son asra kadar menşei mevhum bir Grek medeniyetine bağlanan Lidya ve Firikya medeniyetleri gibi, Garbî Anadolu medeniyetlerinde esasda Eti - Hitit medeniyetinin devamından ibaret olduğu artık kolay kolay red edilmeyecek kanaatler sırasına girmiş bulunmaktadır.

Tarih encümeni Cild (1) sahife (31)

Encümenin noktai nazarına iştlraken bilmünasebe söyleyelimki Eski Yunaniler baş mabudlarına (Zevs) derler idiki Jupiter demektir.

Halbuki bu kelime, eski Türklerde; hükmü lâyetegayyer olan divanıharp makamındaki kabîle tecziye toplantısına ve bilâhare bu toplantı başkanının şahsına verilmiş bir isim idi. Elân bile Türkistandaki bazı köylerde Kafkasya ve Anadolunun bazı mahallerinde bu ismin kullanıldığı temin edilmektedir. Türkler bu kelimeyi (Zeüs) tarzında telaffuz ederlerdi. Zevs ile Zeüs kelimelerinin birbirinin aynı olduğu aşikârdır.

Mabud (Volkan) isminin de Türklere demircilik san'atını öğreten (Topalhan) kelimesinden alınmış olduğuna bile işaret edilmektedir. Kahraman Hergül ismininde (Erkul) dan geldiği kaviyyen muhtemeldir. Bundanda; kendi mabudlarından en büyüğüne, hariçten gelen müstevlilerin kullandıkları bir kelimeyi alem olarak kabul eden bir milletin ne kadar te'sir altında kaldığı ve gelenlerinde ne derecede yüksek ilim ve irfan sahibi olduğu pek güzel anlaşılır. Binaenaleyh; pek muhik olarak Tarih encümeninin dediği gibi, Yunan medeniyetine Egeden gelmiş bir nur gibi bakmak zarureti kat'iyesi vardır.

İş böyle olunca; Zamanı atikde Yunanistanda ve hassaten Adalarda yetişen Eazımın, isimleri ne olursa olsun ve hangi lisanı konuşurlarsa konuşsunlar, hamulei ilim ve irfanlarının esasına Türk mahsuli nazarile bakmak çok doğru olur. (Fisagor, Tales, Zenon, Heredot, ve saire bunların serfrazatındandır. Tıbkı bunlar gibi İstrabonada bir Eti varisi nazarile bakmak icabeder.

Şu halde, Ege havzasını ve adalarını vatanı aslî gibi telâkki edüp oralarda yerleşen Türklerin, o zamanki medeniyetin ilk üstadlarını teşkil ettiğine şüphe kalmaz.

Roma ve Yunanistan hartacılığı:

İtalya ile Yunanistandaki coğrafyacılık ve bilhassa hartacılık, zan olunduğu ve iddia edildiği gibi hiçde eski değildir. Esasen Romalılarda hartacılık, her halde Yunanilerden bile sonra olmak üzere milâttan ancak bir veya nihayet iki asır evvel başlamış ve o da natamam bir vaziyette kalmıştır. Romalılar; fütuhattan başka bir şey düşünmedikleri için hartalardan ve hartacılıktan ziyade, zaptedilecek memleketlerin

ahvali hakkında malûmat almağa çalışırlar ve yalnız bu hususda büyük alâka ve himmet göstermekle iktifa ederlerdi.

Biz tezimizin hususiyeti dolayısıyla, bu sahifelerde ne Yunan ve ne de Roma hartacılığının mufassal tarihçesine girişecek değiliz. Yalnız biliyoruzki Yunan hartacılığının mebdei (Anaximandros) dan pekde yukarı çıkmamakta ve bu da milâdın ancak (550) sene evveline tesadûf etmektedir. Bundan bir iki asır evvel (Homère) e atfolunan hartanın sıhhatine inanılmaz. Çünkü bu zatın muhayyel bir şahıs olduğunu iddia edenler bulunduğu gibi, gözlerinin körlüğünden bahsedenler de vardır. Böyle olmasa bile, Homerin kuvvei lisanıyesinden başka hartacılık yapacak derecede tahsile malik bulunmadığı ve memleketler gezmediği muhakkaktır.

Hem ne hacet; bunların hiç birisi kabul edilmese bile; müverrihler Homeri nihayetülnihaye milattan dokuz asır evvel yaşatmaktadırlar ki, Mezopotamya Türk hartacılığına nazaran herhalde otuz asır daha sonradır.

Romalılara gelince: Bunların haritai alemleri, milattan ancak 60:70 sene evvele ait olup (Cratès de Mallos) tarafından vücuda getirilmiştir. Nefsi italyaya ait hartalar ise; ancak milâd zamanlarında yapılmıştır. (Pomponius Mela) nın haritai cihamı, hatta milâddan 80 sene sonra vücuda getirilmiştir.

Görülüyor ki, herşeyde ileri gitmiş olan bu büyük cenkci millet, hartacılıkta Yunanilerden bile çok geri kalmıştır. Mamafi biz bu himmetleri lâıyk olduğu derecede takdir edenlerdeniz ve bu işleri de şükranla karşılayanlardanız. Şukadarki; bu sözlerimizin akabinde eski Roma medeniyetinin de Etrusk'lerden doğmuş bulunduğuna işaret ederiz. Etrusk'lerin ise halis Türk olduğu bugün tahakkuk etmiş gibidir. Tarihler

bize itiraf ediyorlarki; Lidya taraflarından deniz yolile İtalyaya gelen Etrusklerin başında ataları (Atys) ile bunun oğlu (Tursen) bulunuyordu. Mısır tarihleri Etruskleri Turşlar diye zikrederler.. Heredot ise daha ileri giderek Etrusklerin, İtalyaya Küçük Assyadan geldiklerini söyler.. İlk Roma hükümdarlarından Tarkin ismile, Hititlerin millî ilahlarından (Tarku) nın aynı mahiyette olduğu düşünüldüğü takdirde mes'ele daha ziyade tevazzuh eder. Etruskler, bu ilahe (Tark) derlerdi ki apaşıkâr görüldüğü üzere Türk kelimesinden başka birşey değildir. Nitekim: Kapitol, Tarküm gibi daha bir çok kelimelerin nihayetlerindeki edatlar kaldırılırsa, kapı tark veya hut Türk gibi halisüddem türkce kelimeler meydana çıkar. Katakomb denilen mezarlarında (Eti künbeti) kelimesinden alındığını da kuvvetle zan ediyoruz.

Roma müverrihlerinden (Titelive) ile Halıkarnash (Demie) nin Etruskler hakkında yazdıkları satırlar, vaki iddia noktayı nazarından son derece şayanı dikkattirler. Binaenaleyh ciddi ilim sahibi zevat tarafından artık bu hakikatlarında kabul edilmesi zamanı gelmiştir.

İskenderiye Müzeümü ve Batlamyos:

Kurunu ulânın nihayetlerine doğru, İskenderiyede bir nur doğmak üzere bulunuyor ve bu nur, Mezobotamyadan getiriliyordu. Evet; Mezopotamyanın artık oralarda kalamaması lâzımgelen ulûm ve fûnunun yeni bir şehirin tahsisi ve bu şehirin içinde de çok büyük kütüphaneler te'sisi icabediyordu. İskenderin generallerinden olup müşarünileyhin vakitsiz vefatı üzerine Mısırdaki saltanata başlayan (Ptolémé esôter) ile oğlu (Ptolémée Philadelphie) in lâyemut himmetlerle şehrin (Brok-yon) denilen mahallesinde ve sarayı kiralî ittisalinde safi

mermerden bir müzeum inşa edilmiş, etrafındada büyük bir meydanlık bırakılmıştır. Bundan başka (Séraps) mabedi civarında ikinci bir kütüphane daha inşa ettirildi. Bu iki Müzeum sayesinde; İskenderiye şehri yalnız Mısırın payitahtı bulunmakla kalmamış belkide bütün cihanın merkez terakkiyatı fikriyesi olmuştu. Çünkü şarkın ve Mezopotamya evlâdının birikmiş, dalbudak sarmış ilim nurlarile garbın artık herşeyi araştırmak ve tetkik etmek ihtiyaçları burada birleşmişlerdi... Filhakika, İskenderi kebir ile, Dicle sahillerine ayak basan Yunanlılar, hayâl ve havsalarına sığdıramadıkları bir takım yenilikler ve kendilerine göre havarık ve garibeler karşısında bulunmuşlar, bunlardan sade fikirli kiler kendi mabudlarının hakikaten mevcut olup olmadığına ve mevcut iseler neden dolayı Yunanıstanda dahi böyle büyük dağlar nehirler, hayvanlar yaratmadıklarına sarfı zihin ederlerken; başlarında Aristo gibi bir âlim bulunan Yunan hükemasıda kavanini tabiatı ve nehreyn ehalisinin esbabı terakkilerini ve bunların lâyemut asarını tetkik eyleyorlardı.

Hatta Aristo; yalnız tetkik ilede kalmamış, bir çok kitaplar, hartalar toblamış ve İskenderin verdiği hesapsız para ile bir çok nadide âsâr ve coğrafi malûmat elde etmiştir. Herhalde zeki ve muhibbi ilim bir kumandan olan (Batlamyos Soter); Mısır hükümdarlığını deruhde eyleyince, Mezopotamyanın gözler kamaştırıcı medeniyet asarını yeni payitahtda toplamak ve onu daha ziyade çoğaltmak büyüklüğünü göstererek bütün beşeriyeti kendisine menyunu şükran bırakmıştır.

Müruru zamanla İskenderiye Müzeümünün ne dereceye kadar yükseldiğini ve ulûm ve fûnuna ne gibi hizmetlerde bulunduğunu ve Patrik Teofil tarafından bu kütüphanenin

nasıl yaktırıldığını ve (Hipati) namındaki âlime bir kadına karşı kıskanç bir vaziyet alan ve daha doğrusu çok âciz bir mevkie düşen patrik Sen Sirilin ulûm ve fûnuna ve mezbu-reye karşı reva gördüğü tüyler ürpertici hakaret ve meza-limi, ve kilisenin, bir kuvvei siyasiye şeklini iktisapdan sonra bütün eski âsâra ve terakkiyatı fikriyeye karşı nasıl aykırı bir vaziyet aldığını tafsil edecek değiliz... Bunlar esasen ma-lûm şeylerdir. Bizim burada ortaya koymak istediğimiz bir nokta vardırki oda İskenderiye Müzeümünün lüzumu te'sisile hangi esbab ve vesait ile yükselmiş olduğu hakikatidir. Bu hakikat içinde ise, daima Mezopotamya kokusu bulunur. Hartacılık itibarile bu güzel kokulara bürünen ve bütün şammeleri teshir eden büyük bir şahsiyet türemiştirki oda Batlamyostur.

İskenderiyeye menkul Mezopotamya ilim ve irfanile tefer-rüd etmiş olan Batlamyos, filhakika asrî hartacılığının adeta müessisidir. Ve kendisine mahsus manzumei şemsiyenin sahibidir.

Denilebilirki tebdili mahal ettirilen nebatat ve çiçekler gibi Batlamyosdan sonra hartacılık hatta Mısırdaki bile ölmüş ve hemen Kırstofkolômb zamanına kadar basübadelmeyt sırrına mazhar olamamıştır. Bu dediğimize tevafuk etmek üzere "Ansiklopedea Britanika", müşarünilehy hakkında şöyle der: (Batlamyos coğrafyacılığın adeta piridir. Coğrafya na-mında sekiz cild kitabı vardır. Bu eserdeki tabirâtı şekil ve krokilerle göstermiştir. Arzın şeklinide anlatmıştır. O zamana ait kıtaatı cihanı bir harta ile bizlere yadigâr bırakmıştır. Tavsifi arazi ve müteferrik memleketlere ait tafsilât tam ve mükemmelen bu eserde mevcuttur.

Birinc kitabı: Coğrafya ilminin riyazî kısımlarına veşayarı hayret olarak harta inkişaflarına (Projections) dair malûmat ile doludur.

İkinciden yedinci cilde kadar olan kitaplar, arz ve tûl dairelerinden ve bunlar vasıtasile hartalar imalinden bahseder. Mamafi Batlamyos kendinden dört asır evvel yaşamış olan meşhur (Hipparque = Hippark) dan çok istifade etmiş ve onun tarafından ortaya sürülen arz ve tul dairelerini ve inkişaf mesailini kemali muvaffakiyetle tatbik eylemiştir.

Hülâsa: Batlamyos, harta imalinde ve malûmatı coğrafiye cem ve telfik hususunda büyük bir maharet göstererek şöhretli bir mevki ihraz eylemiştir. Başlıca Marinus'un harta-sından istifade etmiştir.

Fakat bu hartayı naklederken Hindistan şibiceziyesinin şeklini tağyir etmiş ve Seylan adasının cesametinde de azim hatalar yapmıştır. Fazla olarak Hint denizinin Bahrimuhit ile merbut bulunmadığını irae etmiştir. Buna rağmen takip eylediği fennî usuller doğru idi. O; her nekadarkurunu vustada ihmâl edilmiş isede, onuncu asırda tekrar şöhret almağa başlamış ve yeni dünyanın muallimi olmak unvanını bi-hakkın kazanmıştır.)

İskenderiye müzeümünün nurlarile yetişmiş olan mevzuu-bahs Mısırlı Batlamyos hakkında (Ansiklopedia Britanika) nın hülâsaten yazdığı satırların bir kaç yerinde tevakkuf ediyoruz.

- 1 — Hippark ile Marinusdan istifade edilmesi meselesi,
- 2 — Hartacılığın kurunu vustada ihmâl edilmiş bulunması,
- 3 — Hindistan kıtasile Seylan adasında ve Umman denizlerinde duçarı hata olması,
- 4 — Hartalarında bir inkişaf kullanılmasının yazılması.

Kemali müsareatla tasdik ediyoruz ki bunların hepside doğrudur. Fakat biz bu malûmata ilâveten, Hipparkın Yunanlı değil İznikli (Nicé) olduğunu ve Marinus'unda Sur şehrinde dünyaya gelmiş bulunduğunu sureti mahsusada kaydetmek isteriz.

Demek oluyorki; İskenderiye müzeümü gibi, Batlamyosu Batlamyos yapan muallimlerin Anadolulu olduklarını ve bunlardan birinde Akdeniz sahillerinde yetişmiş eazımdan bulunduğunu ve harta meslekleri hakkındaki ilhamları bu iki zattan aldığını ehemmiyetle işaret ederiz.

Kurunu vustadaki ihmale gelince: Ahkâmı İnciliye ve Tevratıyeye bel bağlayan o vakitki kilisenin çok aykırı durumundan bütün ulûm ve fûnun gibi coğrafya, hartacılıkda ve hassaten Astronomi işleride müteessir olmuştu. Nitekim Kurunu vustada hristiyanlık muhitlerinde vücuda getirilen haritai alemlerin saçmalıkları nazarı hayretle ve tabiri sahihile teessüflerle görülmektedir. Şayanı şükrandırki Mezopotamya-ya tesahüp kuvvetile doğan islâm medeniyeti bu ihmalleri unutturmuş ve bütün cihana nurlar saçarak ümidin çok fevkinde hizmetler etmiştir.

Batlamyosun bazı mhallerde duçarı hata olmasında, bunun birazda tabii görülmesi icabeder. Çünkü müşarünileyhin o vakit malûm kıtaatı gezmesi ve dolaşması imkânsız idi. Ve mesmuat üzerine harta vücuda getirmesi veyahut mevcut hartalardan istifade eylemesi tabii idi. Nitekim Afrikayı bir ada gibi değil, garba doğru uzanan bir kıt'a tarzında göstermesi buna delildir.

Hartalardaki inkişafa gelince, bu her türlü medhin ve sitayişin çok fevkindedir. Bu hususta müşarünileyhin kâbına kimse yetişmemiştir. Malûm olduğu üzere Batlamyosun Mari-

nüsün ilhamile kullandığı inkişaf (Projection Conique) idi. Bu inkişaf lar ufak tefek tadilâtla bugün bile kabili istimaldirler.

Zamanı kadim hartacılığının usuli tersimine bir nazar:

Ege mintakasında yetişen bazı eazımın ortaya koydukları tezlere rağmen; Batlamyosa kadar, Arzın küreliği nazarı dikkate alınmamış ve bittabi bir sathı muhaddeb teşkil eden iklim ve kıtaların hartalarında daima düzlük hakim olmuştur. Gök yüzünün bir kubbe gibi dünyayı kaplamış görünmesi ve ufku mer'ininde tam bir daire teşkil eylemesi bütün eski hartacıları hep bu yolda imâllere ve dört tarafı da alelekser bahri muzlim ifadesile göstermeğe sevketmiştir. İş böyle olunca, mevakiin hartalar üzerinde iraesî, sağlam bir usule raptedilmemişti. Yalnız Marinus şimale doğru çıkıldıkca kutup yıldızı irtifamın çoğldığına ve cenuba doğru enildikce bu zaviyenin azaldığına dikkat ederek meseleyi hâl eder gibi olmuş ve binnetice mevakiin hiç olmazsa bu zaviyelerle mütenasiben iraesini düşünmüş idi.

Fakat tulü coğrafî meselesine gelince, şayanı dikkat bir hatve atılamamıştı. Çünkü bu hususta kâfi derecede doğru işler saatlerin vücudu elzem olup halbuki o asırlarda buna imkân bulunamamıştı.

İşte bütün bu zaruretler dolayısıyla; en sağlam sayılan hartaların imallerinde bile, birinci derecede mesmuat ve takribilik hakim olagelmiş ve binnetice Batlamyosunda duçar olduğu fahiş hatalar vukubulmuştur.

Bu usulden sonra büyük dilhî (Cheminment ve Raymonnement) metodlarının çok iptidaf bir tarzda kullanıldığına şahit oluyoruz.. Bunu kullananlar Güneşin nısfınnehara gelişinden istifadeyi esas tutmuşlardı. Fakat büyük bir istisna

teşkil etmek üzere; asırlarca evvel Mezopotamyalıların ve sonrada Mısırlıların muntazam denecek derecede hendesî ve amelî mesahalar yaptıklarını, onların bu gün elimizde bulunan kadastro hartalarından anlarız. Mamafih bunlara rağmen yine denilebilir ki zamanı kadim hartacılığında ve hatta Batlamyos da bile bütün şehirler, dağlar, göller, kasabalar, mühim burun ve körfezler kemiyati vaziyei coğrafîyeler ile konulmuş değillerdir. Yalnız (Polybe) milâttan 143 sene evvel Mısırın şimal mintakalarında çok uzun dılılı, pek kaba ve bittabi pek ilidâf Jeodezik bir şebikei müsellesatiye vücade getirmiş bulunması bu meyanda çok şerefli bir istisna teşkil eder. Bu şebekenin bir aynı Mısır prenslerinden Yusuf Kemal tarafından toblanup dört beş sene evvel dokuz büyük cild üzerine basdırılan (Monumento Cartographica) namındaki eserin birinci cildinde gösterilmiştir.

Avrupa kurunu vustasında hartacılık:

Bilmünasebe (Ansiklopedia Britanika) nın da temas ettiğine göre, kurunu vustadaki Avrupa hartacılığına (var) dan ziyade (yok) demek daha muvafık olur. Bu hâl evvelce de işaret ettiğimiz gibi hemen hemen Amerikanın keşfine tekaddüm eden ilk asra kadar dayanmış ve bir türlü eseri hayat gösterememiştir.

Binlerce sene evvel çizilen hartalar göz önüne getirilince kurunu vustanın bu himmetsizliği kat'iyen affolunur şeylerden değildir.

O vakıtlarda; hiç bir sebep ve mazeret bulunmadığı halde sırf cehalet saikasile bütün hartalar üç tipde yapılmaktaydı.

1 — Mustatîlî.

2 — Dairevî.

2 — Beyzî.

Bu üç tipin her üçünde de Arzın dört tarafı mahiyeti meçhul okyanoslarla tahdit edilmiş gösteriliyordu.

Mustatilî harta amilleri (Cenabıhak Filistini bilâd ve üemin ortasında yaratmıştır.) sözlerini bilâtefekkür her tarafta söyleyorlardı. Şark hemen daima hartanın re's tarafını yani yukarısını işgal ediyordu. Bu hartalar bu kadar saçmalıklarla beraber ne arz ve ne de tul dairelerini göstermiyorlardı. Hatta ekserisinin mikyasları da yokdu.

İraesi hiç unutulmayan (cennet) ise, her vakıt şarka konuyordu. Şunun veya bunun tarafından vücuda getirilüp kıymeti ilmiye ve fenniyeleri itibarile değil ancak birer numune cehalet ve tedenni maksadile müzelerde saklandığı zan olunan bu gibi saçma hartaların sayısı oldukça çokcadır. Misâl olmak üzere biz bunlardan yalnız bir kaç danesini zikredeceğiz.

a) İskenderiye rahiplerinden (Cosmas) tarafından yazılmış bir esere ilâve edilen haritayı alem. Milâttan 535 sene sonra Hindistan seyahatinden avdetle vücuda getirilmiştir.

Müellife göre; Arz mustatil şeklinde olup dört büyük körfez teşkil etmek üzere Bahrı muhitlerle ihata edilmiştir. Şimâl taraflarında azîm bir dağ vardır. Gurup zamanında Güneş onun arkasına gizlenir ve sabah olunca yine çıkar. Biz bu derece manasız eserin velevki kadirşinashık eseri diye olsun, müzelerde yer bulduğuna adeta hayret ederiz.

b) Fransanın Alby şehri kütüphanesinde mecut olup sekizinci asrı milâdide çizilen bir haritai alem. Harta mefhumile gayri kabili telif bulunan bu acubeye göre; İspanya ile Moritanya kelimelerinden aralarındaki denizin gûya Septe bogazı olması lâzımgeliyorsa, genişliğinin hatta Akdenizin kendisinden de fazla gösterilmiş bulunması akıllara durgunluk vermektedir. Halbuki Avrupada bulunan ve her vakıt gidilmesi

ve görülmesi, hiç olmazsa tahkik ettirilmesi nisbeten çok kolay ve mümkün olan bir bogazın bu tarzda gösterilmesine hiç bir mana verilemez. (Britanya) yazısile İngiltereyi irae eden ufak bir ada İspanyaya hemen hemen bitişik gibidir. Kıbrıs ve Girit adaları da birer daire şeklindedir. Ve bittabi mahallerinde de değildir. Marmara denizi ortadan kaldırılmış, Karadeniz bir körfez gibi çizilmiştir. Azak denizi de Marmaranın akibetine uğramıştır. Velhasıl bu acube dahi, en ufak bir çocuğun resmedeceği çizgilerden daha kötüdür.

d) Dokuzuncu asrı milâdide Lâyipzingde vücade getirilüp müellifi meçhul harta dahi tam manasile bir acubedir. Yekdiğerine amuden gösterilmiş iki denizin ne olduğu malûm değilse de dairenin yukarısı Asyayı, ve aşağıda ikiye munkasem kıt'âlardan soldakinin Avrupa ve sağdakinin Afrika olması lâzımgeliyor. "Hellespont,, yazısındanda oralarının gûya Çanakaale boğazı olduğuna hüküm edebiliyoruz. Hiç bir şeye benzemez.

i) On birinci asırda (Sen Sever) in vücade getirdiği hartayı alem. Bu harita dahi beyzi mesleğinde yapılmış olup Alby hartasına benzemekte ve kıymetsizlikte ondan aşağı kalmaktadır. Fazla olarak bu zat Akdenizin nısfından fazlasını Sardunya ve Sicilya ve sair adalarile işgal ettirmiştir. Cebelüt-tarıkın genişliği hatta Alby ninkinden de fazladır.

f) Haldingamlı Rişarın 13. cü asırda tersim eylediği harita. Bu da hiç bir şeye benzemez. Üzerinde coğrafi mulûmattan ziyade hurafe resimleri, Cennet ile Cehennem ve Adem ile Havvayı gösterir manasız eşkâl vardır. Akdeniz ve Cebelüt-tarıkın vaziyeti, Sen Severin hartasının aynı gibidir. Ve çok fenadır.

g) Yine 13. cü asırda tersim edilen (Hereford) un hartası. Rişar hartasının diğér bir kopyası gibidir.

h) 1120 yılına ait (Sen Lambert)in hartayı cihanı. Bu da diğérlerinden daha fenadır. Ve hiç bir kıymeti fenniyesi yoktur.

e) Avusturyalı rahip (Beatus) ın 778 tarihli hartası. Bu da büsbütün manasızdır.

j) On birinci asırda yapılan (Ranulf) hartası. Diğérlerinden hiç farklı değildir. Ve hiç bir kıymeti yoktur.

c) Besinci asırda (Macrobe) namında bir İtalyanın hartası Manasızlık ve kıymetsizlik itibarile birinci değilsede beheme-hâl ikinciliğı kazanır. İlâahirihî.....

Halbuki Avrupanın hartacılıktaki bu geriliğine mukabil Mezopotama kırıntılarından mütehassıl şarkta feyizli terakkiler ve göz kamaştırıcı nurlar görölmekteydi. Bu terakkiler bilhassa ehli salıp seferleri esnasında garp münevveranının ehemmiyetli surette nazarı dikkatlerini celbetmişti. Bu me-yanda eski ve yeni Türk medeniyetinin büyüklüğü; yüksek ruhlu, temiz kalpli insanları ve hele mertliğe meftun şöval-yeleri bilhassa çok mütehassis eylemişti. Binaenaleyh; mümkün olduğı takdirde ta Çine kadar gidilerek Tatar, Mogol gibi muhtelif namlarla oralara kadar yayılmış olan bu büyük milletin insanlarını, hükümdarlarını ve hassatan yüksek bilgilerini tetkik lâzımgelmıştır. Bu arzuların içine birazda eski Atilla korkusu girince, her tarafa dal budak salmış Türk akvamının hıristiyanlığa celbi imkânının bulunması da çok faideli olacaktı. Bu mülâhaza ile Papalık makamı kendi noktayı nazarını gütmek hususundaki alâkasını tezyide ve şarka seyahatları teşvika başladı

Esasen ehli salıp seferlerinin hitamını müteakip; Bünyamin de Tudele (1159 - 1173) namında İspanyalı musevî bir genç

kendi hesabına seyahate çıkarak Tibete kadar gitmişti. Avdetinde yazdığı muazzam bir eserde şarkın ve İslâm ruhile hayata gelen yeni Mezopotamyanın terakkiyatını ve muhtelif namıdır altında yaşayan Türk akvamının büyüklüğünü ve medeniyetini bütün Avrupaya tanıtmış olduğundan bu bap-taki seyahat fikirleri büsbütün canlanmıştı.

Bundan çok mütehassis olan ve birazda Bünyaminin sözlerini mübalâgaya atfeden kilisa, İtalyalı (Carpini) namında birisini, mîlâdın 1245 tarihinde Türk hakanları nezdine gönderdi. İki sene sonra avdet eden bu zat dahi, Bünyaminin sözlerini ve yazılarını maazi-yade tasdik ediyordu. Hizmetine mükâfaten Papa tarafından Arşivekliğe terfî edilen Carpini, hatıratında şöyle diyordu:

(Onlar çok cesurdurlar. Bilhassa suvarilikte yektadırlar. Kanaatkârlıkları son derecede şayanı takdirdir. Ne bulurlarsa yerler. Güneşe, Aya, göge, yere suya ve ateşe de ibadet ederler. İtikadlarına göre Cenabıhak bazı insanlara görünür. Kadını erkekten ve erkeği kadından tefrik zordur. Ebliseleri aynı gibidir. Bilhassa hayatı istisgar ederler.)

İşler bu derece ehemmiyet ve şayanı dikkat bir safha arz edince, Papa tarafından bu defa resmî bir mahiyette olarak (Guillaume de Rubruquis) namında birisi Türk hakanlarının bulunduğu (Karakurum) şehrine gönderildi. Bu zat hükümdar (Mangu han) tarafından çok iltifat gördü ve Carpiniye nazaran da daha büyük keşiflerde bulundu.

1254 de avdet eden Guillaume Karakurumdan bahsederken oralarda bir çok Fransız ve Alman esirlerinin bulunduğunu yazmış ve bunlar: (yerliler tarafından son derece hüsnü muamele görüldüklerini ve Mengü han ordularının malzemei harbiyelerini imâl ile mükelif tutulmalarına rağmen ümitlerinin

fevkinde bol yevmiye aldıklarını ve en büyük ümera ve prenslerden bile hürmetler ve muhabbetler gördüklerini mütefikan beyan etmişlerdir.) demiştir.

Markopolo (Marco Polo) 1253 - 1324; Bu meşhur seyyehi tanımayan yoktur. Binaenaleyh şahsiyeti hakkında fazla tevakkufluk edecek değiliz Çünkü 8 No. lu mecmuadaki Kubilay makalesinde kendisinden ve vücuda getirilen hartayı cihandan bahsettik.

Araplara gelince:

Her şeyde çok büyük terakkiler gösteren bu zekî milletin kartografî işlerinde şayanı kayıd bir muvaffakiyet gösteremediklerini söylemeğe mecburuz. Filhakika; ismi yukarıda geçen Alman (Abendrot Alfred) kendi eserinde (Arablar her ne kadar hendese, astronomi ve coğrafya üzerinde muvaffakiyetle çalışmışlar isede, hartacılıkta pek az iş yapmışlardır.) der.

Evet; bunlar ilmi hey'eti, riyaziyeyi ve daha sair bir çakulûm ve fûnunu ilerletmişler, çok güzel ve büyük coğrafya kitapları yazmışlar, (Musa oğulları) namında üç Türk biraderler marifetile Sincar sahrasında Arzın mesahasını yapmışlar ve fakat hartacılıkta çok geri kalmışlardır. Nitekim İbni Verdinin 1349 milâdında çizdiği, (İstahri) nin 950 de vücuda getirdiği hartalarda, hakikat ve teknik mesaiden ziyade hiç bir mana ifade etmeyen birer kübüklik nazırlara çarpar.

Yalnız asıl ismi İbni Abdullah Mehmet olan, İdrisî namında bir Arab hartacısı yaptığı büyük ve uzun coğrafî seyahatlar neticesinde kendisini gergi gibi tanıtmış olduğundan Sicilya Kırâlı (Roger) müşarünileyhi Palermoya davet eylemiş ve bunu kabul eden İdrisî, on beş senelik bir mesaiden sonra

1154 de yetmiş paftalık cihan hartasını meydana getirmiştir. Beher paftanın eb'adı 20×30 Cm. dir. O vakta kadar bu derece mufassal bir harta resmedilememiştir. Hartanın üzerinde (2064) şehir ve kasaba ismi vardır. Bunlardan 360 tanesi Afrikada 740 tanesi Avrupada ve 959 tanesi de Asyadadır.

Bununla beraber İdrisînin şayanı takdir bu hartası bile büyük bir mana ifade etmez. Çünkü hartasını imalinde mesmuatına büyük bir mevki verdiği görülmektedir. Sevahil de hatalıdır. Anadolu, Marmara, hakikilerine hiç benzemez.

Alman Veule; eserinin 425 inci sayfasında bu hartadan bahsederken (... hatta eski Roma hartalarından bile iyi değildir.) diye yazarki doğru olan bu fikre bizde iştirak ederiz.
